

УДК 338.246:336.63

Гудзенко І. С.

ПВНЗ «Європейський університет»

ФОРМИ І МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто теоретичні підходи до визначення напрямів, форм і методів державного регулювання фінансової діяльності підприємств в умовах ринкової економіки. Обґрунтовано основні складові процесу державного регулювання фінансової діяльності підприємств в Україні.

Ключові слова: фінансова діяльність, державне регулювання, фінансова державна підтримка, методи та інструменти державного впливу.

Постановка проблеми. Відповідно світовому досвіду багатоаспектне державне регулювання фінансової діяльності суб'єктів господарювання, що в широкому розумінні являє собою процес нормативно-правового регламентування умов формування їх зовнішніх і внутрішніх фінансових відносин і здійснення основних видів фінансових операцій, здійснюється в усіх країнах із розвинутою ринковою економікою, не вступаючи при цьому в протиріччя з широкою самостійністю підприємств у виборі напрямів, форм і методів здійснення своєї фінансової діяльності. Разом із цим, напрямки, форми і методи державного регулювання фінансової діяльності підприємств істотно відрізняються в окремих країнах, й визначаються такими факторами як рівень економічного розвитку країни, ступінь її інтегрованості зі світовою економічною системою, різноманіття форм фінансових відносин різних суб'єктів господарювання, рівень розвиненості фінансового ринку та його інфраструктури, різноманіття фінансових інструментів, які застосовуються на практиці тощо. З урахуванням цього кожна держава розробляє та проводить державну фінансову політику, визначає напрями, форми і методи регламентації фінансової діяльності окремих суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі різні аспекти державного регулювання фінансів суб'єктів господарювання досліджували Т.П. Басюк, І.А. Бланк, Л.І. Дідківська, Л.К. Воронова, М.І. Карлін, В.Л. Лазар, С.В. Мочерний, В.М. Опарін, А.М. Поддєрьогін й ін. Разом із цим, більшість робіт присвячено правовим аспектам, а економічні не мають достатнього рівня досконалості й потребують подальшого розвитку та обґрунтування у відповідності до сучасних умов розвитку вітчизняної економіки.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження теоретичних основ визначення напрямів, форм, методів державного регулювання фінансової діяльності підприємств у системі реалізації фінансової політики держави щодо забезпечення стійкого зростання соціально-економічного добробуту країни.

Виклад основного матеріалу. Державна фінансова політика являє собою цілеспрямоване правове регулювання окремих аспектів фінансової діяльності суб'єктів господарювання з боку держави у відповідності зі стратегією і конкретними умовами його економічного розвитку. В свою чергу, централізоване нормативно-правове регулювання фінансової діяльності підприємств багато в чому визначає спрямованість переважних форм фінансової діяльності, характер здійснюваних ними фінансових операцій, вибір відповідних видів фінансових інструментів, правову захищеність парт-

нерів по фінансовим операціям, рівень ефективності й ризику цієї діяльності в цілому.

Надмірно жорстке державне регулювання фінансової діяльності підприємств істотно знижує рівень їх самостійності у сфері прийняті фінансових рішень, негативно позначається на результативності фінансових операцій, хоча і дозволяє знизити загальний рівень їх ризику. Втім, недостатнє регулювання державою фінансів підприємств не дозволяє синхронізувати їх зі стратегічними цілями, завданнями економічного розвитку країни, призводить до зростання сукупного фінансового ризику суб'єктів господарювання.

Напрями і форми державного регулювання фінансової діяльності окремих суб'єктів господарювання в поєднанні з рівнем розвитку економіки визначають характер внутрішнього фінансового середовища в тій чи іншій країні, що істотно впливає на її рейтинг і рангове місце у світовій фінансовій системі. Цей характер визначається системою діючих у країні умов здійснення фінансової діяльності окремими суб'єктами господарювання, зокрема правових, соціальних, економічних, що впливає на рівень дохідності та ризику фінансових операцій. Внутрішня фінансова середа визначає обсяги та ефективність фінансових відносин підприємств із контрагентами, ступінь і форми фінансової підтримки державою тощо.

Напрямки, форми і методи державного регулювання фінансової діяльності підприємств носять цілеспрямований характер на кожному етапі економічного розвитку країни. На сучасному етапі це регулювання підпорядковане таким основним цілям [1-3]:

1. Забезпечення спрямованості форм, методів регулювання державою діяльності підприємств у відповідності до фінансової політики в цілому.

2. Упорядкування форм і умов зовнішніх і внутрішніх фінансових відносин з метою їх узгодженості з відповідними формами, що використовуються у сфері державних фінансів, фінансів домогосподарств, світових фінансів.

3. Забезпечення єдності основних умов здійснення фінансової діяльності підприємств різних форм власності, галузевої приналежності, організаційно-правових форм функціонування.

4. Забезпечення єдності умов та можливостей формування усіма підприємствами необхідних фінансових ресурсів за рахунок внутрішніх джерел при умові ефективності фінансово-господарської діяльності.

5. Забезпечення вільного і відкритого доступу всіх суб'єктів господарювання до зовнішніх джерел формування фінансових ресурсів.

6. Регламентація окремих напрямів фінансової діяльності, форм використання фінансових ресурсів підприємств відповідно до державної економічної, фінансової та соціальної політики.

7. Гарантованість захисту підприємств у процесі фінансової діяльності на випадок не-сумлінності партнерів, прямого шахрайства окремих осіб.

8. Стимулювання до вибору найбільш ефективних напрямків, форм фінансової діяльності, використання прогресивних видів фінансових інструментів, що прискорюють ринкові перетворення, забезпечують досягнення стратегічних цілей, завдань економічного розвитку країни.

Отже, державне регулювання фінансової діяльності підприємств здійснюється на сучасному етапі на основі наступних принципів [4-5]:

1. Формування системи основних напрямків регулювання фінансової діяльності підприємств, що забезпечує реалізацію державної фінансової політики та ефективне вирішення завдань щодо реформування економіки.

2. Забезпечення перспективності нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання фінансової діяльності підприємств, щодо відповідної регламентації порядку використання найбільш ефективних форм, методів цієї діяльності, перспективних і прогресивних видів фінансових інструментів тощо.

3. Забезпечення достатньої самостійності підприємств у виборі основних напрямків, форм і методів ведення фінансової діяльності в умовах її державного регулювання.

4. Дотримання необхідної пропорційності в забезпеченні фінансових інтересів держави, підприємств, окремих громадян при здійсненні регулювання фінансової діяльності окремих суб'єктів господарювання.

5. Забезпечення взаємозв'язку державного регулювання основних напрямків і форм фінансової діяльності підприємств з формами і методами регулювання окремих сегментів фінансового ринку і операцій, що здійснюються на них.

З урахуванням визначених цілей і принципів державного регулювання фінансової діяльності підприємств будеться процес цього регулювання різними державними органами, забезпечується належна координація та взаємозв'язок окремих нормативно-правових актів у цій сфері, що приймаються на різних рівнях державного управління. Цей процес включає:

1. Створення необхідної адекватної нормативної бази щодо регулювання форм і видів фінансової діяльності підприємств на сучасному етапі розвитку ринкових відносин.

2. Формування нормативних вимог до уніфікації параметрів окремих фінансових інструментів, що використовують підприємства, регламентація правил ведення операцій з ними.

3. Формування певної системи вимог до створення та діяльності фінансових інститутів, що обслуговують фінансову діяльність підприємств, і ліцензування різних видів цих інститутів.

4. Формування дієвої системи економічних стимулів до використання в практиці фінансової діяльності підприємств найбільш ефективних з позиції загальноекономічного розвитку країни напрямків і форм цієї діяльності, прогресивних видів фінансових інструментів.

5. Створення дієвої системи фінансових й інших санкцій за порушення підприємствами правових норм реалізації фінансової діяльності.

6. Регламентування систем і форм контролю за дотриманням підприємствами встановлених державними органами правових норм здійснення фінансової діяльності.

Отже, процес державного регулювання фінансової діяльності підприємств носить багаторівневий характер, який визначається повноваженнями окремих державних органів, пріоритетом прийнятих нормативних актів. Окремі нормативні вимоги щодо регламентації різних аспектів фінансової діяльності підприємств встановлюються законами Верховної Ради, указами президента, постановами Кабінету міністрів, наказами та інструктивними листами окремих міністерств і відомств, на які покладено державне регулювання у цій сфері.

Отже, до основних напрямів регулювання фінансової діяльності підприємства можна віднести регулювання фінансових аспектів створення підприємств, зокрема щодо вибору організаційно-правових форм; регулювання порядку формування інформаційної бази управління фінансовою діяльністю; податкове регулювання; регулювання порядку і форм амортизації необоротних активів; регулювання кредитних операцій; регулювання грошового обігу і форм розрахунків; валютне регулювання; регулювання інвестиційних операцій; регулювання операцій на ринку цінних паперів; регулювання страхових операцій; регулювання порядку, форм, методів санації; регулювання процедури банкрутства і ліквідації підприємств [6]. Розглянемо детально ці напрями.

Регулювання фінансових аспектів створення підприємств різних організаційно-правових форм базується на основі законодавчої регламентації мінімального розміру статутного фонду. Згідно з діючим законодавством України [7, ст. 52 і 65; 8, ст. 14] мінімальний статут акціонерного товариства становить 1250 мінімальних зарплат або 1522500 грн. на 1.01.-31.12.2014 р. Для корпоративних підприємств у формі відкритого акціонерного товариства регламентується також порядок проведення емісії акцій, обсяг придбання пакета акцій його засновниками, мінімальний обсяг придбання акцій всіма акціонерами в період передбаченого терміну відкритої підписки й ін. Крім того, якщо після закінчення другого та кожного наступного фінансового року вартість чистих активів виявиться меншою від статутного капіталу, товариство зобов'язане оголосити про зменшення свого статутного капіталу та зареєструвати відповідні зміни до статуту. Якщо вартість чистих активів товариства стає меншою від мінімального розміру статутного капіталу, встановленого законом, товариство підлягає ліквідації [7, ст. 39]. Мінімальна величина статутного капіталу для приватних підприємств, товариств з обмеженою відповідальністю в Україні не регламентується.

Регулювання порядку формування інформаційної бази управління фінансовою діяльністю підприємства визначає порядок організації та методів здійснення фінансового (бухгалтерського і податкового) обліку, зміст Плану рахунків та порядку його застосування, зміст бухгалтерського звітного балансу і стандарти фінансової звітності суб'єктів господарювання, рекомендації з організації та ведення обліку окремих видів активів, фінансових зобов'язань та інших фінансових операцій. Сформована таким чином інформаційна база дозволяє отримати повну і достовірну інформацію про фінансову діяльність, стан підприємства як внутрішніми, так і зовнішніми користувачами.

Податкове регулювання є основою державного регулювання не тільки фінансової, а й усієї господарської діяльності підприємств в умовах ринкової економіки. Загальні принципи побудови податкової системи країни розробляються і за-

тверджуються в законодавчому порядку. Система оподаткування являє собою сукупність податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів різних рівнів та внесків до державних цільових фондів, які сплачуються у встановленому порядку [9]. Вона диференціюється за окремими рівнями, а також за джерелами сплати податків. Остання диференціація податків особливо важлива для управління фінансовою діяльністю підприємства.

За джерелами сплати податки, збори та інші обов'язкові платежі поділяються на три групи [10]:

1) Податки і збори, що включаються у ціну продукції. Перш за все, це 1) податок на додану вартість – частина новоствореної підприємством вартості продукції в процесі її реалізації покупцям. базою розрахунку якого є обсяг реалізації продукції підприємств; 2) акцизний збір як непрямий податок на високорентабельні та монополні товари, що включається до складу ціни; 3) митні збори, які нараховуються на товари, що ввозяться на територію країни і реалізуються в ній, підлягають оподаткуванню за єдиним митним тарифами, диференційованими за видами товарів, групами країн тощо.

2) Податки, збори та інші обов'язкові платежі, що відносяться на собівартість продукції. Основне місце в цій групі займає єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. У зв'язку з тим, що ці податки і збори у складі собівартості входять у ціну продукції, вони відшкодовуються підприємству в процесі її реалізації.

3) Податки та інші обов'язкові платежі, що сплачуються за рахунок прибутку підприємства, перш за все, податок на прибуток.

Система податкового регулювання істотно впливає на рівень дохідності та ризику окремих напрямів фінансової діяльності підприємства і здійснюваних ним фінансових операцій.

Важливу роль в податковому регулюванні фінансової діяльності відіграє амортизація. Амортизаційні відрахування є одним з найважливіших внутрішніх джерел формування фінансових ресурсів підприємства, а, отже, регулювання порядку і форм амортизації основних засобів і нематеріальних активів істотно впливає на склад цих ресурсів, інвестиційні можливості суб'єктів господарювання. Основу такого регулювання складають затверджені форми, методи, пільги амортизації різних видів необоротних активів та її норми.

У процесі кредитних відносин із партнерами підприємство може виступати як у ролі кредитора (при наданні комерційного або споживчого кредиту покупцям своєї продукції), так і в ролі позичальника (при залученні фінансового або товарного кредиту). Чинні нормативно-правові акти регулюють загальний порядок здійснення цих операцій, форми і види кредитів, порядок їх забезпечення, відповідальність сторін тощо. Також держава має можливість впливати на кредитні відносини шляхом грошово-кредитної політики, яка визначає вартість кредитних ресурсів. Крім того, держава може виступати в якості учасника кредитної угоди.

Регулювання грошового обігу та форм розрахунків інтегровано з механізмом грошового обігу країни в цілому здійснюється за багатьма параметрами. Предметом цього регулювання є форми грошових розрахунків за окремими господарськими операціями, порядок зберігання вільного залишку грошових коштів підприємства, лімітування сум готівки в касі, порядок оприбуткування надходжень грошових коштів тощо. За недотримання встановленого правовими нормами порядку ве-

дення грошових та розрахункових операцій встановлені заходи не тільки фінансової, але навіть адміністративної, кримінальної відповідальності, які на сучасному етапі значно посилені в зв'язку з низьким рівнем платіжної дисципліни в країні.

Система валютного законодавства визначає порядок зарахування іноземної валюти, що надходить на підприємство в результаті господарської діяльності, на рахунки в уповноважених банках країни; умови відкриття резидентами рахунків в іноземній валюті в зарубіжних банках; розмежування валютних операцій на поточні і пов'язані з рухом капіталу. За порушення валютного законодавства до підприємств та їх керівників застосовується широкий діапазон заходів фінансового, адміністративного та кримінального впливу.

Регулювання інвестиційних операцій включає форми інвестицій підприємств й інвестиційні інструменти, що використовуються підприємством, порядок підготовки та експертизи інвестиційних проектів, форми іноземного інвестування і його захисту, умови здійснення підприємствами інвестицій за кордоном, принципи використання зі часових форм фінансування інвестицій тощо. Основними законами, що регламентують інвестиційну діяльність в Україні, є Закон «Про зовнішньоекономічну діяльність», Закон «Про інвестиційну діяльність», Закон «Про режим іноземного інвестування».

Виступаючи емітентом цінних паперів, а також їх покупцем у процесі здійснення фінансових інвестицій підприємство є активними учасниками фондового ринку. Державне регулювання ринку цінних паперів визначає їх основні й похідні види, правила емісії та обігу, обов'язкові вимоги до операцій з цінними паперами, розрахунково-депозитарними операціями, порядку ведення реєстру тощо. У процесі цього відповідні державні органи здійснюють розробку основних напрямів розвитку фондового ринку, затверджують стандарти до окремих видів цінних паперів, які емітовані підприємствами та проспекту їх емісії, передбачають заходи щодо захисту інтересів підприємств-інвесторів від протиправних дій з боку емітентів та фінансових посередників.

Регулювання операцій страхування визначає систему основних вимог, що пред'являються до страхувальників господарських і фінансових ризиків, форми і умови обов'язкового страхування активів, обов'язкові вимоги до здійснення цих операцій, форми відповідальності учасників операції страхування, порядок визначення сум збитків в результаті страхового випадку тощо.

Регулювання порядку і форм санації підприємств передбачають умови здійснення санації підприємства як за його ініціативи, так і за вимогою сторонніх господарюючих суб'єктів; основні форми здійснення санації; порядок оцінки її результатів та ін. Законодавчі та інші нормативні акти визначають поняття банкрутства підприємства, порядок порушення клопотання про визнання підприємства банкрутом та його розгляду арбітражним судом, умови та порядок оголошення суб'єкту господарювання банкрутом, а також фінансове забезпечення ліквідаційних процедур при банкрутстві.

Висновки. Отже, сукупність заходів впливу держави на фінансові відносини суб'єктів господарювання з метою створення та забезпечення умов фінансово-господарської діяльності відповідно до ідеї соціально-орієнтованої економіки та національної економічної політики можна розглядати як державне регулювання фінансової діяльності підприємства. Відповідно, формою впливу держави на господарські відносини доречно визнавати

зовнішній прояв дії державних органів, що виникає в процесі реалізації їх специфічних завдань і функцій у разі застосування обраного методу державного впливу на економіку.

Існує низка критеріїв розподілу методів впливу держави на фінансові відносини, але найпоширенішим є поділ за характером впливу, тобто на прямі (адміністративний примус) та непрямі (економічне та інше стимулювання) [11-12]. До основних форм прямої державної підтримки підприємств відносять бюджетні позики, субсидії, придбання державою корпоративних прав підприємств (внески до статутного фонду). Найбільш поширеними формами непрямої державної фінансової підтримки підприємств є податкові пільги, реструктуризація податкової заборгованості, надання державних гарантій, амортизація, дозвіл на порушення антимонопольного законодавства. Важливо зазначити, що ці засоби регулюючого впливу держави на підприємницьку діяльність визначені й обґрунтовані не лише науково, а й Господарським Кодексом України (ч. 2, ст. 12). Розрізняють такі основні правові форми [12]: планування (директивне й індикативне), індивідуальне управлінське рішення,

контроль, нагляд, координація, формування звітності, інформаційне забезпечення суб'єктів господарських відносин, припинення правопорушень, поновлення правового становища, покарання винних у порушенні господарського законодавства, нормативне регулювання тощо.

Світовий досвід демонструє, що ринковий механізм саморегулювання не здатний забезпечити стійкий довгостроковий економічний розвиток, як на рівні мікро-, так і макроекономіки. Необхідність державного фінансового впливу на підприємства можна обґрунтувати завданнями держави щодо забезпечення загальноекономічного зростання і стабільності, нівелювання наслідків економічних циклів, що негативно впливають на фінансовий стан більшості господарюючих суб'єктів. При цьому стан економіки і фінансів країни в цілому в кінцевому рахунку залежить саме від фінансового стану окремих підприємств. Враховуючи, що вплив держави здійснюється переважно шляхом регулювання обсягу, структури фінансових ресурсів підприємства, вважаємо державне регулювання і підтримку фінансової діяльності суб'єктів господарювання доцільним і необхідним.

Список літератури:

1. Державна інноваційно-інвестиційна політика України: теорія, методологія, напрями розвитку: монографія / Т. В. Бова; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк: Юго-Восток, 2011. – 450 с.
2. Державне регулювання зайнятості: навч. посіб. / В. С. Васильченко; ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана». – К.: КНЕУ, 2008. – 456 с.
3. Державне регулювання економіки: підручник / О. М. Бандурка [та ін.]. – Х.: Вид-во Ун-ту внутрішніх справ України, 2000. – 160 с.
4. Гриньова В. М. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / В. М. Гриньова, М. М. Новикова. – Х.: ІНЖЕК, 2004. – 756 с.
5. Державне регулювання економіки: підруч. / І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка; під ред. І. Р. Михасюка. – К.: Атака: Ельга-Н, 2000. – 592 с.
6. Басюк Т. П. Фінанси підприємств / Т. П. Басюк. – К., 2002. – 330 с.
7. Закон України «Про господарські товариства» від 19.02.91 р. № 1576-XII.
8. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. № 514-VI.
9. Фінансове право: Навчальний посібник. / Укл.: Горіславська І. В., Панькова Л. О., Улютіна О. А. – К.: 2013.
10. Податковий Кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
11. Ставицький О. В. Порядок та умови застосування окремих засобів державного регулювання господарської діяльності у державному секторі економіки / О. В. Ставицький // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 954-961.
12. Подцерковний О. Проблеми визначення методів і форм державного регулювання господарських відносин. / О. Подцерковний, О. Ломакіна. // Підприємництво, господарство та право. – 2002. – № 8. – С. 5.

Гудзенко І. С.

ЧВУЗ «Европейський університет»

ФОРМЫ И МЕТОДЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ РЫНКА

Резюме

Рассмотрены теоретические подходы к определению направлений, форм и методов государственного регулирования финансовой деятельности предприятий в условиях рыночной экономики. Обоснованы основные составляющие процесса государственного регулирования финансовой деятельности предприятий в Украине.

Ключевые слова: финансовая деятельность, государственное регулирование, финансовая государственная поддержка, методы и инструменты государственного воздействия.

Gudzenko I. S.

PHEE «European University»

FORMS AND METHODS OF STATE REGULATION OF THE FINANCIAL ACTIVITY OF THE ENTERPRISES IN THE MARKET ECONOMY

Summary

This article explores the theoretical approaches to defining directions, forms and methods of state regulation of the financial activity of the enterprises in the market economy. The main components of the process of state regulation of the financial activity of the enterprises in Ukraine are studied and analyzed.

Keywords: financial activity, government regulation, the financial state support, methods and instruments of state influence.